

TEACHER'S PROFISSIOGRAM - A WEY TO SELF-PERFECTION

Abstract: Abstract: In each organization, the staff is selected and appointed depending on the job responsibilities in the position. Professiogram (from the Latin Professio - profession, gram - record) - this is a descriptive and technological characteristic of a particular profession, revealing the specifics of professional activity and the requirements for holding office, according to a certain scheme and to solve certain problems. The professiogram describes psychological, production, technical, medical, hygienic and other characteristics of the profession. Indicates the functions of this profession, the difficulties in its development related to certain psychophysiological qualities of man and the organization of production.

Author information:

Neli Dimitrova

Professor, PhD

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

Department of Technology education,

Entrepreneurship and visual arts

✉ n.dimitrova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

professiogram, self-perfection

Във всяка една организация персоналът се подбира и назначава в зависимост от трудовите задължения в длъжността. „Към персонала се включва както педагогическия, така и непдагогическия персонал“ (Загорчева, 2021, с. 60). „Длъжността представлява първична единица в щатното разписание на организацията“ (Господинов, 2012; с. 50). Оценка на кандидатите за заемане на свободна длъжност, специалистът трябва да определи доколко този кандидат е способен да изпълнява тези определени функции, описани в длъжностната характеристика. За да се улесни процесът на подбор, много организации използват документи, описващи основните характеристики, които служителят трябва да притежава, за да работи успешно на тази длъжност. За да се създадат такива документи е необходимо да се направи професионален анализ на работата на изпълнителя, да се подчертаят основните задачи, резултати, процеси, схеми за взаимодействие, които описват дейността възможно най-пълно. Този документ се нарича професиограма:

Професиограма (от лат. Professio -професия, грама - запис) – това е описателна и технологична характеристика на определена професия, разкриваща спецификата на професионалната дейност и изискванията за заемане на длъжността, по определена схема и за решаване на определени проблеми.

Професиограмата описва психологически, производствени, технически, медицински, хигиенни и други характеристики на професията. Посочва функциите на тази професия, трудностите в нейното развитие, свързани с определени психофизиологични качества на човек и с организацията на производството (Деркач, Маркова, 1999).

Д. Соловьев пише, че появата на първите професиограми и тяхното използване за подбор на персонал се появяват в началото на XX век. Тогава специалистите от автомобилните заводи на Ford, след като анализират съдържанието на работата и определят съответните изисквания към работниците, стигат до извода, че някои професии са доста специфични и създават първите професиограми (Соловьев, Д. Професиограма).

Според автора „Професиограмата е документ, съдържащ описание, първо на съдържанието на работата в определена професия (функции, задължения, задачи, операции), и второ изискванията за носителя на определена професия (професионални, бизнес, лични качества). Документалната форма на професиограмата може да бъде словесно описание, знаков алгоритъм, видеофилм, компютърна програма“ (Соловьев, Д. Професиограмма).

Частта от професиограмата, в която са формализирани изискванията към човек, се нарича психограма. Той описва изискванията към човешката психика на определена професия, съдържащ списък с професионално важни качества.

Професиограмата се съставя от специалист по човешки ресурси съвместно с ръководителя на съответния отдел за конкретна професия, длъжност и отразява:

- Изисквания към длъжностните задължения на служителя;
- Изисквания към работното място;
- Възможни пътища за по-нататъшен професионален път на служителя;
- Възможности за професионално обучение, преквалификация, повишаване на квалификацията и т. н., т. е. всичко за конкретна позиция във връзка със спецификата на тази организация (Фирмалъ, Сайт на Людмила Фирмалъ).

Както описва Л. Фирмалъ технологията за конструиране на професиограмата включва няколко основни принципа:

- ✓ Последователност – професиограмата трябва да отразява спецификата и значението на определена позиция в структурата на организацията, както и възможния професионален път на служителя;
- ✓ Почтеност – оценка и анализ на професионално важните качества на дейност трябва да се извършват в психофизиологичния, психическия, информационния и психически аспекти на личността;
- ✓ Практичност – резултатите от тестовите изследвания трябва да се представят в термини, използвани в практическото направление на приложната психофизиология, а инструменталните методи да се тестват максимално за използване;
- ✓ Научна и съвременна - изследователска методология трябва да се развива, като се вземат предвид най-новите научни концепции, методи и знания;
- ✓ Ефективност – като резултат трябва да се предложи практическо решение на проблема с работата с персонала на организацията в конкурентна пазарна борба.

Така например Е. М. Иванова разграничава и описва следните видове професиограми:

- *информационни професиограми* – предназначени за използване при професионално консултиране и професионално ориентиране за информиране на кандидатите за онези професии, които са предизвикали техния интерес;

- *индикативни и диагностични професиограми* – служат за идентифициране на причините за неуспехи, злополуки, ниска ефективност на труда и се организират на базата на сравняване на реалната работа на дадено лице или работна група с необходимите - ефективни - модели на организация на трудовата дейност;

- *конструктивни професиограми* – служат за подобряване на ергатичната система, базирана на проектирането на нови видове оборудване, както и обучението и организацията на труда на самия персонал;

- *методологични професиограми* – служат за избор на адекватни методи за изучаване на производствени системи, т.е. те са насочени към създаване и последваща организация на работата на самия специалист в дадена производствена система. Това е човека, който съставя професионалното описание на определена работа;

- *диагностични професиограми*, чиято цел е избор на методи за професионален подбор, настаняване и преквалификация на персонала (Иванова, 2005).

Професиограмата се използва за определяне на професионалната пригодност и извършване на професионален подбор или професионален подбор на специалисти. Професиограмата се определя като идеален модел на специалист от определен профил, който отразява изискванията, наложени на човек от естеството на професионалната дейност, условията, съпътстващи тази дейност. Такъв модел трябва да съдържа информация какви способности и потенциали трябва да притежава човек, за да постигне определени резултати в професионалната дейност, без да се засяга здравето и успешното адаптиране към условията и характера на тази дейност.

Професионалните функции на учителя и техните характеристики, стават част от основата на съставения от Ст. Жекова и колектив теоретичен модел на Професиограма на българския учител (Жекова, 1981).

Професиограмата на учителя е документ, който съдържа подробно описание на необходимите изисквания за квалификацията на учителя, неговото ниво на подготовка и лични качества. Чрез него се определят характеристиката на професията в двете ѝ основни съставки: структура на професионалната дейност и психографична структура на личността на учителя. В професиограмата са заложили параметрите на модела на българския учител и преди всичко професионално значимите качества на учителите и аранжирането на тези качества (Жекова, 1983; с. 3).

Според Ст. Жекова това е метода (пътя) за моделиране на професионалната дейност и нейната структура. „Разрешаването на този изключително важен проблем е свързано с изграждането на системен модел на учителската професия, при който да се разкрият възможно най-характерните подсистеми, обясняващи типизацията и връзките между учителя и учениците, разгърнати във външната и във вътрешната (пряко професионална) среда. Само по този път може да се състави професиограма на учителя, защото системният подход позволява да се установи „ядрото на професията“ и да се отделят първостепенните връзки и отношения от второстепенните, подпомагащите“ (Жекова, 1981; с. 17).

За изграждането на модел на системата изобщо и на учителската професия като система в частност, е необходимо да се определят многото елементи, сигнали, състояния и оператори над тях, които обуславят нейното функциониране и я определят като система.

Системата „учителска професия“ има за своя основа характеристиките, посочени в изходните основи на Професиограмата – социалния, комплексен, интегративен, динамичен и творчески характер на професията.

Професионално значимите качества на учителя се отнасят до всички сфери на личността, тъй като вече беше посочено, че личността на учителя се превръща в своеобразен „инструмент за въздействие“ и работно средство.

Проектираната система е динамична, непрекъснато се развива във времето, защото и съответните ѝ характеристики се разглеждат като функции на конкретно-историческо обществено развитие във времето.

Системата освен това е сложна и комплексна.

Изхождайки от становището, че разглеждането и изучаването на учителя без учениците е безсмислено, защото без това взаимодействие учителската професия не би съществувала е целесъобразно основната, водеща сред четирите подсистеми да бъде „учител – ученици“ (Жекова, 1981).

„Вътрешната среда“ е тази, в която подсистемата „учител – ученици“ се изявява и се развива. А „Външната среда“, като подсистема, също е във взаимодействие с централната и е значима във функционирането на единната сложна система „учителска професия“ (Жекова, 1981).

Изучаваната система е с йерархична структура. Това определя съществуването на още една подсистема – „висшестоящи (ръководни) инстанции“. Оттам се издават нормативни

документи и се следи за тяхното ефективно прилагане. Така и четвъртата подсистема е във връзка с централната и има свое място във функционирането на единната сложна система „учителска професия“ (Жекова, 1981).

Всъщност, този обобщен системен модел е изходна база за изготвяне на Професиограмата. За достигане на крайната цел, обаче е необходимо детайлизирано да се разкрият както основната подсистема „учител-ученици“ (вътрешна структура, връзки в подсистемата, елементи, структура и характеристики на елементите в подсистемата), така и останалите три подсистеми, отново с връзките в тях, като се определят най-значимите. След това да се систематизират изискванията към учителя и към средата, в която той работи (Жекова, 1981).

Най-точна представа за структурата на професиограмата се придобива въз основа на предложения модел от колектива на учебника по Управление на персонала, под редакцията на А. Я. Кибанова, като я разделят на шест раздела представени в таблица 1.

Таблица 1. Обща структура на професиограмата (Кибанова, 1997)

Професия	Описва се общата информация за професията, промени, които настъпват с развитието на научно-техническия прогрес, както и перспективи за развитие на професията.
Трудов процес	Характеристика на трудовия процес, обхват и вид на труда, продукти, инструменти, основни производствени операции и професионални задължения, работно място, работна стойка.
Санитарно-хигиенни условия на труд	Работа на закрито или на открито; шум, вибрации, осветление, температура, режим на труд и почивка; монотонност и темп на работа; възможност за производствени наранявания, професионални заболявания; медицински показания; обезщетения и компенсации.
Психофизиологични изисквания на професията към служителя	Изисквания към характеристиките на възприятието, мисленето, вниманието, паметта; изисквания за емоционални и волеви качества на човек; изисквания за бизнес качества
Професионални знания и умения	Списък на необходимите знания, умения и способности
Изисквания за обучение и повишаване на квалификацията на персонала	Форми, методи и условия на професионално обучение, перспективи за професионално израстване

Тази обща структура служи за основа на професиограмите на различните видове професии. Така и професиограмата на учителя може да се представи по следния начин:

Структура на професиограмата на учителя

В презентацията „2 Професиограма учителя.pptx“ е представена професиограма учителя в синтезиран вид, които дава ясна и точна представа за основните ѝ съдържателни елементи представени по-надолу (<https://present5.com/download/presentacia.php?id=889093>):

В представената професиограма основните елементи са разделени в три категории (фигура 1):

- Изисквания към личността на учителя
- Психолого-педагогическа подготовка
- Методическа подготовка

Изисквания към личността на учителя

Педагогическата дейност трябва да се извършва от хора, които имат призвание за това, надарени, способни и обичащи деца. Освен това тези хора трябва да притежават и редица професионални качества, присъщи за учителската професия, така и личностни качества. Качествата са основният индикатор за нивото на педагогическите умения. В този контекст интересна е гледната точка на С. Добрева, предлагаща текстоцентричен подход към създаването на професионално-ценностния портрет на учителя. Акцентувайки върху необходимостта от началното му изграждане още по време на университетската подготовка, авторката обобщава: „необходимостта от реализирането на обучителни дейности със студентите педагози в среда, развиваща ги като креативни и комуникативни личности, реагиращи адекватно на различни ситуации, умеещи да генерират и оценяват информация, да се справят с проблеми, да общуват толерантно и етично в разнообразен социокултурен контекст; да умеят да се рефлексират“ (Добрева, 2018: 246). На първо място като изискване за учителя е необходимо да има знания и умения за извършване на професионалните дейности. Едно от най-важните качества е общуването. „Общуването може да се нарече истинско изкуство, което притежава свой неповторим облик, смисъл и значение“ (Ковчазова, 2014).

Професионалните качества на всеки учител трябва да отговарят на общоприетите стандарти за областта в която преподава. Личните качества на учителя допълват и изграждат цялостната картина на професионализъм на учителя. „Чрез периодично наблюдение на дейността и изпълнението на заетия персонал може да се правят предложения за обучения с цел повишаване на квалификацията.“ (Загорчева, 2019, с. 22)

Фигура 1. *Обща структура на професиограмата на учителя* (цитат по <https://present5.com/download/presentacia.php?id=889093>)

Психолого-педагогическа подготовка

Психологически изисквания са свързани с професионални и лични качества.

Професионалните качества са интерес към знания, самопознание и саморазвитие, артистичност, вискателност към себе си и другите, организираност, наблюдателност и съпричастност, водеща склонност към работа в областта на комуникация, изразена склонност към работа с информация, добре развита способност за концентрация, развита лексикална способност, логически способности, висока емоционална стабилност.

Лични професионално значими качества са пряко свързани с професионалните: човечност, доброта, търпение, благоприличие, честност, отговорност, ангажираност, щедрост, уважение към хората, морал, оптимизъм, уравнивесеност, интерес към ученика, доброжелателност, дружелюбие, съдържаност, достойнство, патриотизъм, духовна чувствителност. Те са свързани с:

- ✓ Професионална ориентация – това е комплекс от психологически нагласи към работата с деца, професионално ориентирани мотиви и способности, професионални интереси и личностни качества, както и професионална идентичност.
- ✓ Педагогически такт – (от латински *tactus* - докосване, усещане) означава чувство за мярка, проявяващо се в способността да се държим адекватно, спазване на правилата за благоприличие.
- ✓ Педагогическата бдителност – проявява в способността на учителя да фиксира същественото в развитието на детето, да предвижда перспективите, динамиката във формирането на личността на всеки ученик и на детския колектив като цяло.
- ✓ Педагогическият оптимизъм – основава се на дълбоката вяра на учителя в силите, възможностите на всяко дете, в ефективността на възпитателната работа.
- ✓ Култура на професионалното общуване – предполага разбиране на емоционалните състояния на друг човек под формата на емпатия, симпатия; организиране на коректни взаимоотношения в системите „учител-дете”, „учител-родители”, „дете-дете”, „колеги учители”, разбиране на децата и другите, уважение към тях, създаване на положителен микроклимат.

Методическа подготовка

Методическата подготовка е набор от общи и специални компетенции, които осигуряват успешна работа в училище. Тези компетенции са свързани с планиране, подготовка, провеждане, анализиране на урока; създаване на условия за решаване на проблеми от учениците; формиране на знания и умения у учениците чрез действия, допринасящи за повишаване интереса им към изучаваната област; организиране на проектни дейности на учениците; използване на различни технически средства за онагледяване и разнообразяване на учебния процес.

Учителят трябва да знае: Законодателството и нормативните документи в образователната система, основите на социалните науки, основите на анатомията и физиологията на децата, основите на медицинските знания, теоретичните положения на педагогиката, психологията и частните методи, основите на управлението, и т.н.

Учителят трябва да умее:

- ✓ *Умения за проектиране и прогнозиране* - способност за прогнозиране и възпитание на личността на детето, резултатите от определени педагогически въздействия, възможни трудности при осъществяване на образователния процес; способност за поставяне на цели и формиране на задачите на педагогическата дейност с децата; способност за планиране на работата с родителите;
- ✓ *Умения за работа с деца* - способност за индивидуален подход към децата; способността да се създават условия за пълноценно развитие, възпитание и образование на децата; способността за подобряване на познавателната активност на децата; способността да се развиват творческите способности на децата; способността да се развиват очертавания на различни дейности на децата.
- ✓ *Диагностични умения* - способността да се изучават: личността на детето, групата деца, дейностите на децата, способността да се анализират: продуктите от дейността на децата, оборудването на педагогическия процес, собствените им дейности, притежаването на

- диагностични от определяне на нивото: физическо развитие, умствено развитие, нравствено развитие, естетическо развитие; способността за съставяне на психологопедагогическо описание на детето; овладяване на педагогическата рефлексия
- ✓ *Изследователски умения* - способност за поставяне на цели, задачи и разработване на подходящ план за образователния процес въз основа на идентифицираните психологически характеристики на децата и нивото на техните знания и умения; способност за изготвяне на персонализиран план за развитие, обучение, образование; познаване на изследователските методи в професионалните дейности: наблюдение, анкетиране, интервюиране, експеримент, обработка и обобщаване на резултатите.
 - ✓ *Корекционни умения* - способност за провеждане на корекционна работа с деца; способност за ръководене от родителите. коригираща работа с
 - ✓ *Комуникативни умения* – способност за целенасочено организиране и управление на комуникацията; способност за регулиране, своевременно и разумно възстановяване (като се вземе предвид реакцията) отношенията с децата и родителите; умение да се говори публично пред учителския колектив, родителите; владеене на педагогически такт; способност за създаване на атмосфера на сътрудничество, съучастие, творчество, състрадание; способността за разрешаване на конфликтни ситуации в детски екип; способност за невербална комуникация с деца; способността да управлявате поведението и настроението си; способността да изразяват ясно и бдително своите мисли; способност за симулиране на комуникация с деца и родители; способността да се разбере вътрешната психологическа позиция на децата, да се гледа на света през очите на децата; притежаване на демократичен стил на поведение.
 - ✓ *Приложни умения* - умение за изработка на дидактически материали; атрибути към уроците и извънкласните дейности; възможността за декориране на изложби, екрани и др.; способност за формиране на клас естетически и педагогически компетентно.
 - ✓ *Организационни умения*: способност за организиране на децата в различни дейности; способност за индивидуален подход към децата: способност за създаване на условия за пълноценно развитие, възпитание и образование на децата; способността за подобряване на познавателната активност на децата; способността да се развива креативността на децата.

Като обобщение за значимостта на професиограмата за професионалното развитие на учителя може да се посочат и твърденията на някои автори, например:

- ✓ По метода на рейтинга А. Дожд установява и посочва като задължителни и гарантиращи успеха на професионалната дейност: демократизъм в общуването, доброта, търпение, широта на интересите. Към нежелателните автора отнася лош характер, нетърпение, несправедливост, липса на интерес към децата (по Жекова, 1984, с. 11).
- ✓ След психологически анализ на учителския труд Ле Ру стига до извода, че за педагога е необходима емоционална стабилност, любознателност, способност към творчество. Учител, които не притежава посочените качества, много бързо се уморява и разочарова от своята професия (по Жекова, 1984, с. 11).
- ✓ Професор Линди Стайлс подчертава необходимостта от диференцирано описание на учителската професия. Иначе не може да се осигури необходимата му подготовка и компетентност (по Жекова, 1984, с. 11).
- ✓ Например Н. Кузмина и В. Гинецинский посочват, че „педагогът е длъжен да бъде достатъчно общителен“. В смисъла на това качество автори включват „равнище на емоционалност и готовност за сътрудничество, необходима експерсивност /“пластичност на поведението“/, позволяваща относително лесно адекватно да реагира на една или друга педагогическа ситуация“ (Жекова, 1984, с. 11). Към това авторите допълват и

инпресивни способности изявени като емоционална отзивчивост и съпреживяване. „Силно е подчертана емоционалната стабилност на учителя, съчетана с „разсъдъчност“ и „толерантност към емоционални конфликтни ситуации““ (Жекова, 1984, с. 11).

- ✓ В. А. Сластенин пише, че „професиограмата трябва да даде паспорт на специалистите“ (по Жекова, 1984, с. 12). Докато Ст. Жекова доуточнява, че професиограмата трябва да даде паспорт на специалиста, а на професията, конкретизирана при учителите с различна специалност или работещи в трите учебни степени – начална степен, прогимназиална степен и гимназиална степен. „Общото и водещото в професията се свързва с общото и водещото в труда на всички учители, а не с това което ги различава. В този смисъл всяка професиограма е „паспорт на професионалния труд“ (Жекова, 1984, с. 12).
- ✓ Според В. Ковчазова осъвременяването на образователната система в последните години води до разнообразяване и използване на нетрадиционни средства дори и в системата на предучилищното физическо възпитание, което също е елемент от професиограмата, но на началния учител (Ковчазова, В. 2019).

References:

1. Gospodinov, D., (2012) Upravlenie na choveshkite resursi v uchilishtnite organizacii. Deal – Emiliya Nedyalkova, Sofiya
2. Derkach, A. A., A. K. Markova (1999) Professioγραμμα gosudarstvennogo sluzhashego. RAGS, Moskva
3. Georgieva, S. Tekstotsenricheskiy podhod k sozdaniyu professionalno-tsennostnogo portreta uchitelya. – V: Psihologicheskaya nauka i praktika. Materialy Mezhdunarodnoy molodezhnoy konferentsii molodykh uchenykh. Moskva, RUDN, 15 - 16 noyabrya 2018. Moskva: Rossiyskiy universitet druzhby narodov, 2018, s. 246 – 251.
4. Zagorcheva, D. Model of relationships in the management of educational Institutions, SocioBrains ISSN 2367-5721 (online), ISSUE 82, JUNE 2021, pp. 58-64
5. Zagorcheva, D. (2019), Patevoditel na sistemata za finansovo upravlenie I control. UI “Episkop K. Preslavski”
6. Zhekova, St. (1984) Psihologiya na uchitelya. Narodna prosveta, Sofiya
7. Zhekova, St. I kolektiv (1983) Profesionalno-lichnostni kachestva na uchitelya, ZTIUU, Sofiya
8. Zhekova, St. I kolektiv (1983) Profesiograma na uchitelya v IV-VII klas na ESPU, ZTIUU, Sofiya
9. Zhekova, St. I kolektiv (1981) Profesiograma na balgarskiya uchitelya, ZTIUU, Sofiya
10. Ivanova, E. M. (2005) Proforientazhionnaya professiografiya. Metodicheskoe posobie, Izdatelstvo: Visshaya psihologii
11. Kovchazova, V. (2014) Semeistvoto – factor za socializaciya na detzata ot preduchilishtna vasrast – ansuchna sesiya, Nacionalen voenen univetsitet “Vasil levski”, Fakultet “Artileriya, PVO I KIS”, Shumen, , c. 129
12. Kovchazova, V. (2019) Utrinnoto razdvizhvane I znachenieto mu za razvivane ne fizicheski kachestva pri detzata ot preduchilishtna vyzrast. Edinadeseta mezhdunarodna konferenztia “Syvremenni tendencii na fizicheskoto vazpitanie I sporta”. SU “Sv. Kliment Ohridski”, Departament po sport, p. 38
13. Soloveev, D. Professioγραμμα <https://hr-portal.ru/article/professiogramma> (data na preglezhdane: 03.09.2019)
14. Filnal, L. sait na Lyudmila Fimal <https://lfimal.com/chto-vklyuchaet-v-sebyaprofessiogramma-pedagoga/> (data na preglezhdane: 05.10.2018)
15. Professioγραμμα uchitelya.pptx <https://present5.com/download/presentacia.php?id=889093>